

O ŽIVOTU I RADU DRAGUTINA A. PARČIĆA

U povodu 70. obljetnice smrti

Mihovil BOLONIC

Na sam Božić ove godine pada 70. obljetnica smrti velikog i zaslužnog Dragutina Antuna Parčića koji je umro u Rimu 25. prosinca 1902. Ove godine pada također i 140. obljetnica njegova rođenja. Parčić je svojom nadarenošću, učenošću i još više svojom zamjernom radnošću uvelike zadužio hrvatski narod tako da će mu se ime u povijesti hrvatske kulture uvijek s priznanjem spominjati. S tim u vezi želimo s ovim našim uvažanim kulturnim i katoličkim radnikom upoznati naše suvremenike kojima nije možda toliko poznat život i rad Dragutina A. Parčića.¹

I

Dragutin Antun Parčić rodio se u starodrevnom² i opjevanom³ Vrbniku 26. svibnja 1832. kao posljednje dijete seljačkih roditelja Josipa i Marije rođ. Petriš. Krsno mu je ime Antun, a redovničko Dragutin. Okolnost da je Parčić rođen u Vrbniku odigrat će u njegovu životu i radu veliku ulogu. Vrbnik, naime, kao sijelo starodrevnog ladanjskog (seoskog) kaptola⁴ dao je i sačuvao mnoštvo pisanih glagoljskih rukopisa (misala, brevijara i drugih vrijednih kodeksa),⁵ te ga je zbog toga Vatroslav Jagić nazvao »vagina rerum glagolitarum«,⁶ što nije ni čudo ako imamo na pameti da se Vrbnik kroz vjekove smatrao rasadnikom glagoljaša.⁷ U Vrbniku su rođeni brojni ugledni i zaslužni glagoljaši, kao npr. Blaž Baromić, Ivan Feretić,⁸ Franjo Volarić »naučitelj«, Mate Vo-

¹ Literatura o Parčiću: Daroslav (tj. dr. KVIRIN KLEMENT BONEFACIĆ), Dragutin A. Parčić (1832—1902), Krk, 1903, str. 3—31, (u daljnjem citiranju: Bonefacić); O. STJEPAN IVANČIĆ, Povijesne crtice o samostanskom III Redu sv. O. Franje po Dalmaciji, Kvarneru i Istri, Zadar, 1910, str. 197—200, ((Ivančić); O. IGNACIJE RADIC, Fra Dragutin Parčić, Vjesnik Provincije franjevac trećoredaca glagoljaša, Zagreb, 1963, (Radic); VJEKOSLAV SPINCIC, Crtice iz hrvatske književne kulture Istre, Zagreb, 1926, str. 91—94; IVAN GRŠKOVIC, Skolstvo i prosvjeta u Vrbniku u doba crkvene uprave, Krčki kalendar, Zagreb, 1941, str. 80—81, (Gršković); MIHOVIL BOLONIC, Parčićeva tiskara u Glavotoku, Rijeka, 1965, str. 5—34, (Bolonić); IVAN VI-TEZIĆ, Hrvatski zavod Sv. Jeronima u Rimu i otok Krk, Krčki kalendar, New York, 1954, str. 43—47, (Vitezić); ZLATKO VINCE, Leksikografski pokušaji u Dalmatinskoj Hrvatskoj, Forum, 1—2, Zagreb, 1972, str. 272—296, (Vince); NADA GRČEVIĆ, Fotografaska ostavština Dragutina Parčića, Radovi instituta JAZU u Zadru, sv. 19, Zadar, 1972, str. 381—392 (separat), (Grčević).

² Spominje se već god. 1100. u ispravi »slavnog Dragoslava« (vidi: Đuro Šurmin, Hrvatski spomenici, I, Zagreb, 1898, str. 428—429; Ivan Kukuljević, isto, str. 315—316).

³ U poznatiji narodnoj pjesmi »Vrbniče nad morem«.

⁴ Uspor. MIHOVIL BOLONIC, Seoski kaptoli u krčkoj biskupiji, Bogoslovska smotra, Zagreb, 1966, br. 1, str. 122—145; I. GRŠKOVIC - Vj. ŠTEFANIC, »Nike uspomene starinske« Josipa Antuna Petrisa (1787—1868), Zbornik za NŽO JAZU, knj. 37, Zagreb, 1953, str. 116—130. (dalje: Petris).

larić »ilirac« i toliki drugi Grškovići, Volarići, Vitezići, itd.⁹ Svi su oni odreda svoju osnovnu, srednju i bogoslovsku naobrazbu sticali uglavnom u glagoljaškoj školi kod ladanjskog kaptola u Vrbniku.¹⁰ S tim u vezi mogao je Vrbničanin Josip Antun Petriš, pišući polovicom prošlog stoljeća o školstvu u Vrbniku, zabilježiti i ovo: »Imel je Vrbnik laginju za činit popi zač je imel dobrih učitelj za upravljat dicu udilje od tintstva...«¹¹

Dječak Parčić bio je veoma bistar te je već u pučkoj školi u svom rodnom mjestu — tu školu vodio je njegov bratučed (po majci) pop Petar Petriš, kasniji kanonik i ravnatelj Glavne škole (Hauptschule, Capo scuola) u Krku¹² — pokazivao svoj izvanredni talenat kao i ljubav za nauku. Nakon završene početne škole u Vrbniku njegov rođak o. Rimoslav (Roman) Gršković povede malog Antuna u bivši zaselak krčkih knezova Frankopana, u samostan regularnih trećoredaca glagoljaša, na ubavu Glavotoku, gdje je on tada bio samostanski poglavar.¹³ Pošto se je o. Rimoslav uvjerio o njegovim izvanrednim duševnim sposobnostima, poslao je mladog Parčića u njemačko-talijansku školu (Capo scuola, Hauptschule) u Krku, koju je završio odličnim uspjehom pod ravnateljem Vrbničaninom popom Matom Volarićem, koji je bio također kanonik i vrhovni školski nadzornik u Krku.¹⁴

Po završetku više pučke škole u Krku ostao je Parčić još dvije godine kod svoga rođaka o. Rimoslava u Glavotoku, koji ga je spremao za latinske škole — gimnaziju — učenjem latinskog i talijanskog jezika te upoznavanjem glagoljice. Još prije nego će napustiti ubavi Glavotok, oblači Parčić redovničko odijelo i dobiva redovničko ime Dragutin. To će ime zadržati do svoje smrti.

U jesen 1843. polazi u Zadar, gdje će ostati sve do godine 1854. u samostanu sv. Mihovila franjevac-trećoredaca. Tamo je polazio najprije javnu talijansku gimnaziju i kasnije bogosloviju u tamošnjem bogoslovskom sjemeništu »Zmajević«. I u gimnaziji je bio među boljim đacima te je stoga uživao simpatije svojih profesora. Od školskih predmeta posebno je volio prirodoslovne nauke i jezike, osobito hrvatski i staroslavenski. Uz to se je već tada počeo posebno zanimati za slikanje, kasnije fotografiju, te razne fizikalne pokuse i tiskarstvo.

Ni burna godina 1848. nije mogla proći nezapaženo u životu mladog, poletnog i rodoljubnog Parčića, kao i hrvatske mladeži koja se uzgajala u Zadru u isključivo talijanskim školama. U vezi s time Parčić je rado pričao kako su zadarski gimnazijalci, pa i oni, redovnici, s njima, godine 1848. nekoliko dana praznikovali i klicali po gradskim uli-

5 Uspor. Glagoljski rukopisi otoka Krka, JAZU, Zagreb 1960; Starine XXXIII.

6 VATROSLAV JAGIĆ, Glagoljica, 1890, str. 32.

7 Uspor. MIHOVIL BOONIC, Krčki glagoljaši i njihova služba izvan Krka, BS, Zagreb, 1965, br. 2, str. 342—356. Vrbnik ima sada 24 živa svećenika (s redovnicima).

8 Uspor. MIHOVIL BOLONIC, O životu i radu Ivana Feretića (1769—1839), Krčki zbornik, sv. I, Krk, 1970, str. 285—349.

9 Uspor. GRŠKOVIC, str. 8 i dalje.

10 Isto: MIHOVIL BOLONIC, Skolovanje krčkih glagoljaša (rukopis).

11 Petris, str. 113.

12 Uspor. GRŠKOVIC, str. 12—13.

13 Glavotok (ili kako ga Parčić redovito nazivlje »Glava otoka Krka«) nalazi se na zapadnoj strani otoka Krka — prema Belom na otoku Cresu (koji se u starim latinskim izvorima nazivlje Caput insulae — Glava otoka Cres). Trećoredski samostan nalazi se na samoj morskoj obali. U početku je tu bilo ljetovalište krčkih knezova Frankopana s kapelicom sv. Marije, koju god. 1445. opskrbi zadnji knez Ivan i darova o. Mateju Bošnjaku, koji tamo god. 1468. sagrađi samostan i proširi crkvicu. Samostan postoji još i danas.

14 Uspor. GRŠKOVIC, str. 12.

cama: »Evviva la costituzione«, premda sami nisu znali što to znači. Godine 1851. završio je gimnazijske nauke s najboljim uspjehom.

Za vrijeme svojih bogoslovskih studija u središnjem (centralnom) nadbiskupskom sjemeništu u Zadru obavio je i godinu novicijata te je 22. listopada 1854. položio u Glavotoku svoje redovničke zavjete u ruke tadašnjeg provincijala (redodržavnika) o. Serafina Šarca (1854—1860). Zbog slabog zdravlja poslan je u samostan Prvić-Luka kod Šibenika, gdje se privatno spremao za ispite IV tečaja bogoslovlja, te je tu na sam Uskrs god. 1855. rekao i svoju prvu misu.¹⁵

Godine 1857. i 1858. bio je profesor na zadarskoj realci za hrvatski jezik i matematiku, a već god. 1859. nalazimo ga kao dušobrižnika samostanske župe u seocu Prvić-Šuperina. Malo zatim (1860) postaje predstojnik samostana sv. Pavla na Školjicu (Galovac — Preko) kod Zadra, gdje ostaje do god. 1864. Blizina Zadra omogućila mu je da je mogao pomagati Ivanu Brčiću (Berčiću) u njegovim glagoljskim radovima, k tomu je uređivao talijansko-hrvatski rječnik, pripremao slovicu hrvatskog jezika, a ujedno se po miloj volji bavio bilinstvom, fizikom i fizikalnim pokusima, slikanjem, fotografijom i drugim.

Kad je god. 1863. o. Josip dr Dujmović (1863—1878) bio imenovan provincijalom, Parčić postaje tajnik provincije i lektor-učitelj redovničke mladeži te stoga god. 1864. dolazi u Krk. Ovaj premještaj bio mu je težak jer je morao prekinuti svoje veze sa Zadrom i barem donekle napustiti svoje započete poslove i glavno zanimanje. Tada malena i siromašna provincija nije mu mogla omogućiti da se nesmetano posveti svojim idealima, pa je već zimi 1864/65. odlučio ostaviti provinciju i potražiti mjesto u kojem drugom redu gdje bi imao slobodnije i šire polje rada, ali Sv. stolica nije udovoljila njegovoj molbi.

Godine 1867. dolazi ponovno u Zadar, gdje je i opet bio provincijski tajnik te je neko vrijeme upravljao i zadarskim samostanom u odsutnosti provincijala. Nadao se da će dobiti katedru staroslavenskog jezika u zadarskom bogoslovskom sjemeništu, koju je tada držao Ivan Brčić, a koji je međutim postao profesorom biblijskih nauka. Ali nada mu se nije ispunila, jer je Brčić i dalje zadržao za sebe i predavanja iz staroslavenskoga, te se Parčić u proljeće 1868. vraća opet u Krk kao učitelj redovničke mladeži, gdje je ostao do god. 1871.

Kad je u svibnju 1870. primio brzojavnu vijest o smrti profesora Ivana Brčića, kojeg je veoma štovao kao zaslužnog glagoljaša, to ga je veoma ražalostilo i potreslo, te se istodobno i opet ponadao da bi mogao postati profesor staroslavenskog jezika u zadarskoj bogosloviji. Budući da je i prije ta stolica redovito bila u rukama trećoredaca-glagoljaša, svi su nastojali da to mjesto dopadne Parčića kao dostojnog Brčićeva nasljednika. Ali sve je bilo uzalud, jer je zadarski nadbiskup Petar Maupas odredio za to mjesto trećoredskog provincijala o. Josipa Dujmovića, koji, nagovoren od bogoslovskeg ravnatelja dra Nikole Volarića,¹⁶ prihvati stolicu samo zato da je sačuva za svoj red, a i u nadi da je doskora preda Parčiću kao najsposobnijem u to doba za glago-

16 Dr Nikola Volarić, Arhiđakon, rođen u Vrbniku 16. III 1812, profesor orijentalnih jezika i ravnatelj sjemeništa u Zadru (Gršković 11). O njemu je zapisao i Petris (str. 108): »Prečasni g. profesor i upravitelj skulskega redovničkoga simenišća u Zadru«.

15 Tri godine iza toga bio je pozvan od krčkog biskupa dra Ivana Vitezića u Krk, gdje je morao postati profesorom na gimnaziji koja se imala otvoriti, do čega, na žalost, nije došlo. (Uspor. Smrt Dragut. A. Parčića, Naša sloga, Trst, 1903, br. 2 od 8. I 1903. (uvodnik).

ljicu. Stoga pozove Parčića u Zadar, ali Maupas nije nikako htio pristati da Parčić preuzme staroslavensku katedru.

Poslije tog neuspjeha Parčić se god. 1871. povlači u samoću ubavog glavotočkog samostana, gdje će živjeti, do svoje sekularizacije (20. IV 1876), za nauku i za svoja djela što su mu bila na srcu, a uz to se je najviše bavljao svojom tiskarom. U međuvremenu, god. 1873, boravio je ponovno neko vrijeme u Zadru u vezi s tiskanjem svoje gramatike hrvatskog jezika i drugog izdanja »Rječnika Slovinško-Talijanskoga«.

U proljeće 1874. vraća se ponovno u Glavotok, gdje se definitivno odlučio napustiti redovnički stalež i postati svjetovni svećenik, kako bi se nesmetano mogao posvetiti svojim idealima, naročito glagoljici. Uloži molbu za sekularizaciju, koju mu preporuča i provincijal, i koncem god. 1875. polazi u Đakovo biskupu Josipu Jurju Strossmayeru koji je bio pripravan primiti ga u svoju biskupiju. U ožujku 1876. dobiva dozvolu sekularizacije, te 20. travnja iste godine svuče redovničko odijelo u Glavotoku, gdje je proveo najveći dio svoga života, kamo je i kasnije svake godine zalazio zbog odmora. I dalje je pridržao znakove svjetovnog trećoreca i redovničko ime do svoje smrti, te je ostao i dalje u tijesnim i prisnim vezama sa svojim redom kako nam to svjedoči njegova korespondencija.¹⁷ Biskup Strossmayer primio ga je u đakovačku biskupiju i njegovim posredovanjem kao i zagovorom svetojeronimskog kanonika Krčanina dra Ivana Crnčića bi 21. ožujka 1876. »per acclamazione« imenovan kanonikom hrvatskog zavoda sv. Jeronima u Rimu.¹⁸

Parčić dolazi u Rim u svibnju 1876. Nastanio se u zavodu sv. Jeronima, gdje će se sav moći slobodno posvetiti započetim radovima, a još posebno glagoljici, tj. pripremanju novog izdanja glagoljskih liturgijskih knjiga.

Iscrpljen napornim i neprekidnim radom, osobito zadnjih godina, oko izdavanja glagoljskog misala i hrvatskog obrednika, Parčić je vidio da mu se približava konac i stoga je često znao ponoviti »stari smo«. Međutim, veoma je bio zabrinut što nema nikoga koji bi nastavio njegov rad i kome bi povjerio i izručio svoje stvari da ne propadnu. Nešto mu je odlanulo kad je čuo da je u Krku osnovana tiskara »Kurykta« (1899)¹⁹ te da se radi i na osnivanju »Staroslavenske akademije« u Krku, koja će nastaviti rad prema njegovim planovima, tj. tiskanje glagoljskih knjiga.²⁰ Spremio je sve svoje stvari i sprave i otpremio ih u Krk, kamo je i sam kanio poći da bude kao stručnjak za glagoljicu moćno uporište i glavni suradnik zasnovane akademije. Potkraj života, u jesen 1901, Parčić je hodočastio u Svetu Zemlju. Kad se vratio, počeo je jače pobolijevati (bolovao je od raka na želucu). Vraćajući se iz Krka u Rim, reče: »Hvala Bogu, sad sam dovršio, pa ako i umrem!« Duskora je uistinu i umro, na sam Božić 1902. u pet sati ujutro. Pokopan je na rimskom groblju.

17 Uspor. njegovu korespondenciju u Biskupskom ordinarijatu u Krku.

18 Uz Parčića članovi kaptola sv. Jeronima u Rimu bili su također: Ivan Antun Sintić iz Krka, kasniji krčki biskup (1792—1838), i Ivan Crnčić, rođen u Polju (Dobrinj) 2. V 1830, umro u Rimu 7. I 1897. Isto tako Antun Karabaić iz Puntā (1832—1906) kao svećenik tršćanske biskupije, koji je bio prvi urednik tršćanske »Naše sloge« (1870—1881). (Uspor. Vitezić).

19 Uspor. MATE POLONIJO, Stamparija »Kurykta« u Krku, Jadranski zbornik, V, str. 116—138.

20 Uspor. VJEKOSLAV ŠTEFANIĆ, Staroslavenska akademija u Krku, (1902—1927), Croatia sacra, br. 22, god. XIII—XIV, Zagreb, 1944, str. 1—56 (posebni otisak).

Sve što je imao, tj. sva glagoljica, sve rukopise, tj. staroslavensku gramatiku, rječnik, psaltir na staroslavenskom jeziku i dobar dio čitanja ili lekcija za brevijar, glagoljska slova, matrice i druge tiskarske stvari, koje je već prije dao prenijeti u Krk, ostavio je Staroslavenskoj akademiji u Krku. Toj ustanovi ostavio je i dvije tisuće austrijskih kruna da nabavi nova glagoljska slova. Kao što je živ sav služio glagoljici i narodnoj stvari, tako je i po smrti htio biti u službi svojih ideala.²¹

II

Parčić je po svojoj naravi bio veoma nadaren te je imao i lijepih sposobnosti, a k tome je bio veoma marljiv, neumoran i ustrajan u radu. O tome nam svjedoče njegova djela, o kojima će biti riječi u ovom prikazu. Stoga nas veoma čudi kako je biskup Strossmayer, tek godinu dana nakon njegova imenovanja svetojeroniskim kanonikom (pod utjecajem svetojeronimskih kanonika Voršaka i Frischa koji nikako nisu trpjeli Parčića ni Crnčića) mogao pisati o Parčiću: »Parčić nimalo ne zadovoljava. Škrtanac veliki, a radiša nikaki. Jako se na njega tuže.«²² Zbog životnih prilika nije se mogao isključivo posvetiti nijednoj grani znanosti i umijeća. Bavio se svime pomalo. Bio je pravi enciklopedist, a k tome vrlo praktičan i snalažljiv, ali i suvremen. Posebno se istakao kao jezikoslovac i leksikograf te kao ljubitelj i istraživač glagoljske književnosti.²³ Uz to su ga još posebno zanimali prirodne znanosti kao bilinstvo i životinjski svijet, geografija i zvjezdoznanstvo. Veoma je volio slikarstvo i fotografiju; bavio se tiskarstvom, a okušao se i kao pjesnik.

1. PARČIĆ I GLAGOLJICA

Najveći dio svoga života i svojih nastojanja posvetio je Parčić staroslavenskom jeziku i to kao istraživač glagoljske književnosti i organizator tiskanja glagoljskog misala čime je spasio našu starodrevnu povlasticu — glagoljicu — od neminovne propasti, koja joj je prijetila u drugoj polovici XIX stoljeća zbog nestašice glagoljskih knjiga, posebno misala.²⁴ S time u vezi zabilježiti ćemo ovdje što je sarajevska »Vrhbosna« napisala o njemu povodom njegove smrti: »Oživjeti hrvatsku glagoljicu, koja je pomalo stala propadati zbog nestašice glagoljskih knjiga, bio je ponajdraži posao kanoniku Parčiću. Radi toga nastojanja okitio mu je prsa veliki Leon XIII zlatnom medaljom. I dok bude svjeta, i dok se bude iz nepokvarenih hrvatskih srčaca dizao u nebeske visine slavospjev »Slava va višnjih Bogu«, s ponosom i zadovoljstvom spominjat će se hrvatski narod svojeg slavnog glagoljaša Parčića, kojemu slava i dika i ovoga i onoga svieta!«²⁵

²¹ Vidi: Knjiga zapisnika glavnih skupština i odborskih sjednica Staroslavenske akademije u Krku.

²² U vezi s time piše Vitezić, str. 47: »U svojoj neskladnosti prema čudi i ponašanju Crnčiću i Parčiću i »Kršana« uopće pošao je (tj. Strossmayer, op. M. B.) predaleko, što se može jedino psihološki protumačiti. S vremenom se je morao uvjeriti o njihovoj čestitosti, a i prigovor Parčiću zbog neradnosti, kako smo vidjeli, sasvim je bez temelja. Crnčić je bio u nekim stvarima osobenjak, (zastupao je neka i danas neodrživa mišljenja), a možda je i Parčićeva štedljivost i skrb za točnu raspodjelu kaptolskih prihoda bila nekima previše upadna, uros o njihovoj čestitosti, radnosti i pouzdanosti u radu ne može biti sumnje. Oni su po tome ures svoga rodnog otoka i Svetojeronimske ustanove.«

²³ Uspor. VJ. ŠTEFANIĆ, Jedna hrvatska glagoljska inkunabula iz 1491. god., Rad JAZU 285 Zagreb 1951; I. MILČETIĆ, Hrvatska bibliografija (Starine XXXIII).

²⁴ Uspor. BONEFACIĆ, str. 27.

²⁵ Uspor. Vrhbosna, XVII, 1903, str. 16 (prema Vitezić, str. 44).

Da bismo sve to mogli lakše shvatiti, moramo ovdje naglasiti činjenicu da je Parčić glagoljaš od rođenja. Rođen u staroj glagoljaškoj krčkoj biskupiji — na otoku Krku koji je bio eldorado hrvatskog glagoljizma, te je Josip Horvat s pravom mogao pisati o »krčkom kulturnom krugu«,²⁶ rođen u središnjici krčkog glagoljizma, u levitskom Vrbniku, gdje je do vremena Austrije početkom XIX stoljeća opstojala škola glagoljaša koji redovito nisu nimalo zaostajali za latinašima, Parčić je već s majčinim mljekom usisao ljubav za glagoljicu i glagoljsku stvar. K tome je mali Antun već kao dječarac rado zalazio u vrbničku plovansku (župnu) crkvu, gdje je posluživao (»odpival«) kod mise brojnim glagoljašima, s kojima je išao i u kor i pjevao s njima glagoljski oficij (koji su oni svaki dan molili poput kanonika-kapitularaca kod katedrale, odatle i ime seoski kaptoli), te je već za ranog djetinjstva naučio napamet pokoji psalam i liturgijsku molitvu na staroslavenskom jeziku,²⁷ što je, bez sumnje, prije svega kod njega pobudilo ljubav i interes za glagoljicu.

Sve će se to još više učvrstiti i usavršiti kod njega u jednom drugom glagoljskom centru na otoku Krku, u krugu starih redovnika-glagoljaša u Glavotoku, a zatim u Zadru, koji se od svoga početka (u XV st.) »nazivlju rekao bih s nekim ponosom *Fratres Illiryci, Redovnici glagolaši*«. ²⁸ O tim redovnicima u Glavotoku piše o. Ignacije Radić: »Bili su to fratri starog kova . . . koji bi se rijetko odalečili od svoga samostana, podranili bi da iz starih i poderanih misala i brevira 'iščataju' svetu misu i oficij . . .« Završavajući ovaj odsjek, Radić nastavlja: »Tako je naš mali Antun, pred kojih 100 godina zatekao Glavotok u svojem starom legendarnom obliku. Proživio je doba 'glagolaša', razumijući ih: *nemaju misala ni brevira ni rituala*« (podcrtao M. B.),²⁹ nego su se morali služiti starim i poderanim misalima i brevirima. I tako je Parčić već kao dječak u Glavotoku zorno iskusio i upoznao što posebno tišti i muči svećenike-glagoljaše, tj. pomanjkanje liturgijskih priručnih knjiga. Tu je također imao lijepu priliku, moleći svaki dan sa starim redovnicima glagoljski oficij i služeći im kod mise, da još bolje upozna i zavoli glagoljicu za koju se oduševio od ranog djetinjstva. Parčiću je glagoljica postala »kruh naš svagdanji«.

Kad je Parčić iz »glagoljaške škole« u Glavotoku došao god. 1843. na »više latinske škole« u Zadar, stanovao je tamo pod istim krovom — u samostanu sv. Mihovila — ne samo s brojnim trećorecima-glagoljašima nego još posebno s učenim i naobraženim o. Benediktom Mihaljevićem koji je od god. 1823—1855. bio profesor staroslavenskog i hrvatskog jezika u tamošnjem nadbiskupskom bogoslovskom sjemeništu.³⁰ Bez sumnje je i ovaj stari i ugledni redovnik glagoljaš mladog

²⁶ JOSIP HORVAT, *Kultura Hrvata kroz 1000 godina*, I, Zagreb, 1939, str. 218—237.

²⁷ PETRIS (str. 107), pišući o koralnoj službi seoskog kaptola u Vrbniku, ističe kako su i obični Vrbničani znali napamet pojedine psalme i druge liturgijske molitve, te u vezi s time piše: »Po tomu putu čuješ i vidiš i dandanašnji (pisano oko god. 1850., op. M. B.) mnogih starac ljudi, koji jesu vridni malo da ne svaki psalam i svaku antifonu izreći i ispivati zajedno s redovnicima, netom je čuju začiti. A za moje mlade dani svi malo postariji ljudi toga bijahu vridni, jer bistro svaki dan prostim glasom čujahu glagoljskim jezikom moliti, a u blagdan pivajući; jer za pivati bijahu izučeni jako naši redovnici od djetinstva.«

²⁸ Uspor. IVANČIĆ, str. 114. U toj knjizi Ivančić uz ostalo iznosi mnoga svjedočanstva u dokaz, kako trećoreci-glagoljaši »svagdan rabe u svojoj crkvi u bogoslužju staroslavenski jezik, dosljedno svome redu kojim se služe ča od svoga ustrojenja na korist naime seljačkoga puka (hrvatskoga) . . .« (str. 150).

²⁹ Uspor. RADIĆ, str. 7.

³⁰ Benedikt Mihaljević rođen u gradu Krku, 15. VIII 1768, trećoredac-glagoljaš, svršivši fi-

Parčića, kod koga je vidio ljubav za glagoljicu, još više oduševio i potaknuo na ozbiljan rad i njegovanje glagoljice, gledajući već tada u njemu svoga nasljednika na katedri za glagoljicu i hrvatski jezik. Ta je katedra stalno bila u rukama glagoljaške provincije trećoredaca-glagoljaša. (Međutim, kako smo već vidjeli, do toga, na žalost, nije došlo!). Za svoja boravka u Zadru došao je također do tijesnog prijateljstva i poznanstva s drugim jednim poznatim i zaslužnim glagoljašem poput Ivanom Brčićem kojemu je također pomagao u njegovu znanstvenom radu. Upravo onih godina spremao je Brčić za tisak svoju: »*Chrestomathia linguae veteroslovenicae caractere glagolitico*«,³¹ a Parčić mu je pomagao pri sastavljanju toga važnog djela, osobito za odlomke iz vrbničkih glagoljskih misala, te mu je Brčić zbog toga na koncu predgovora izrazio svoju zahvalnost vrlo laskavim riječima. Isto tako mu je pomagao u prikupljanju i priređivanju gradiva za tri knjige njegovih »*Ulomci sv. Pisma*«. ³²

Za svog boravka u Zadru bavio se također leksikografskim radom, tj. izdavanjem svojih talijansko-hrvatskih rječnika i hrvatske gramatike, kako ćemo kasnije opširnije vidjeti. Međutim, njegova glavna preokupacija bila je skrb za glagoljicu, te je stoga i dalje marljivo proučavao stare liturgijske kodekse, posebno najstarije sačuvane misale, brevijare i obredne knjige, spremajući tako materijal za tisak liturgijskih knjiga — misala, časoslova i rituala, kad se za to pruži prilika. U tom njegovu nastojanju pomogao mu je i njegov leksikografski rad kojim se istodobno bavio i koji ga je uveo u bolje poznavanje korijena staroslavenskih riječi.

U tom smislu dvaput će pokušat da postane profesor staroslavenskog jezika u zadarskom bogoslovskom sjemeništu, ali uvijek bez uspjeha. Zanimljivo je što je Parčić s time u vezi pisao svome provincijalu o. Josipu Dujmoviću: »... Staroslavenski jezik, stvar mala, ali važna u sadašnjoj doba... ako biste mislio da u takvom poslu mogla bi moja mlohavost poštogod biti Vam na ruku, ne bih se uztegao za općenu korist... Vi i sam poznate, da sam ja izvan središta, i na neki način zabačen, tako da ne morem nego nazad ići, jer koji ne ima prilike da napriduje — natrag koraca.«³³

Novi poticaj za rad na glagoljici i tiskanju liturgijskih knjiga dat će Parčiću značajne godišnjice u vezi s proslavom slavenskih apostola sv. Ćirila i Metoda — god. 1863, 1869. i 1885. S time u vezi piše god. 1869. svome provincijalu: »Sada se je primaklo, vrijeme prikladno, da se latimo popravljanja, što se tiče glagoljskog našeg Misala sa sporazumljenjem Preč. G. na kanonika Brčića.«³⁴ Spomenute godišnjice probudile su u Hrvatskoj i u ostalom slavenskom svijetu življe zanimanje za glagoljsko bogoslužje, osobito među narodnom inteligencijom. Stoga će se i neki hrvatski biskupi zauzeti za očuvanje glagoljice. Biskup

lozofske i bogoslovske nauke u Italiji dolazi u Zadar, gdje je ostao do svoje smrti, 21. I 1855. U svom redu obnašao je službu tajnika provincije, zatim je više vremena bio redodržavnik (provincijal). Uz to je bio u Zadru profesor gramatike, retorike i filozofije; zatim je predavao bogoslovske predmete i crkvenu povijest. Na gimnaziji je uz hrvatski predavao i grčki jezik. God. 1823. bio je carskim dekretom imenovan profesorom staroslavenskog i hrvatskog jezika u zadarskom bogoslovskom sjemeništu, što je ostao do svoje smrti (uspoređ. IVANČIĆ, str. 187—191).

31 Izdano, Prague, lit. fil. Theophili Haase, 1839.

32 IV. BRČIĆ, *Ulomci Svetoga Pisma*, Prag 1865—1871.

33 Parčićovo pismo, datirano u Glavotoku 15. I 1866.

34 Uspoređ. BONEFACIĆ, str. 12—13; IVANČIĆ, str. 198. U istom pismu dao je i oduška svojih boli što se glagoljica dovoljno ne uči, te piše: »Sad se uzdam, da će glagolica tamo bolje iz temelja učvrstiti, gdje se sad može i prilična oficijatura uvesti.«

Strossmayer bio je već god. 1859. predao papi Piju IX jednu spomenicu o potrebama glagoljaša te se već za istog pape (1868) počelo misliti na tiskanje novog misala, jer je zadnji bio tiskan god. 1741. U tom su smislu poduzeli korake hrvatski biskupi, osobito senjski i đakovački, za svoga boravka u Rimu prigodom prvog vatikanskog sabora (1869—1870). Tom prigodom razgovarao je Parčić s biskupima u Rimu, kamo je i sam doputovao u pitanju glagoljice, o potrebi novog izdanja obrednih knjiga te im je u tom smislu ponudio svoju suradnju. Međutim, politički događaji koji su nastali u Rimu god. 1870. odgodit će sav posao za nekoliko godina.³⁵ I napokon, na požurivanje zadarskog nadbiskupa Maupasa, Sv. zbor za širenje vjere (Propaganda) god. 1878. povjeri sve-tojeronimskim kanonicima Krčanima dru Ivanu Crnčiću³⁶ i Dragutinu Parčiću da prirede sve potrebno za tisak glagoljskog misala i hrvatskog rituala te da nadgledaju tisak. Tada se je Parčić svom dušom dao na pripremi mu posao.

Nastupom pape Lava XIII god. 1878. nastaju za staroslavensko bogoslužje bolja vremena. Ovaj slavenofil pokazao je svoju ljubav i simpatije prema Slavenima god. 1880. svojom znamenitom enciklikom »Grande munus« kojom je protegnuo štovanje sv. Braće na cijelu Crkvu, a staroslavensko bogoslužje hvali i odobrava. Među Hrvatima nastaje veliko oduševljenje koje se osobito očituje u velikom slavenskom poklonstvenom hodočašću u Rim god. 1881. koje predvodi biskup Strossmayer, i koje Parčić sav oduševljen pozdravlja posebnim pjesmama — na hrvatskom i staroslavenskom jeziku.³⁷

Ovi posljednji događaji doveli su do toga da se u pojedinim župama ponovno uvodi glagoljska liturgija te se počelo misliti kako bi se staroslavensko bogoslužje što većma proširilo. S tim u vezi počelo se misliti čak na transkripciju glagoljskog misala te je u tu svrhu bio osnovan i posebni odbor u Splitu s don Franom Bulićem i Ivanom Danilom na čelu koji god. 1882. šalje Sv. Stolici posebnu spomenicu: *Memoria sulla conversione dell'alfabeto glagolito nel latino pei libri liturgici slavi di rito Romano*.³⁸ Međutim, Parčić u »Katoličkoj Dalmaciji« god. 1882. ustaje protiv tog pokušaja zagovarajući temeljitim razlozima opstanak glagoljice ističući kako nema smisla činiti pokuse, jer nema nade da bi se staroslavensko bogoslužje moglo raširiti, a ukoliko bi pak do toga došlo, neće odlučivati slova nego druge vanjske okolnosti.³⁹ Par-

35 Okupacija Rima po talijanskoj vojsci i prestanak Papinske države.

36 O kanoniku Crnčiću vidi bilj. 18. Ovdje dodajemo da je Crnčić napisao »Najstarija povjest Krčkoj, Osorskoj, Rabskoj, Senjskoj i Krbavskoj biskupiji« (1867), »Dvije razprave: Slovinski Sv. Jeronim u Rimu a Rieka, i Drugo je Senj a drugo je Segni« (Trst, 1868). O sv. Jeronimu u Rimu izdao je još tri rasprave, objavljene u Radu JAZU LXXIV, Starine XVIII, Rad CXXV. Zajedno s Račkim i Jagićem bio je Crnčić suradnik krasnog djela »Hrvatski pisani zakoni«. Tu je on god. 1890. napisao »Krčki ili bolje Vrbanški statut«. Uz to je u raznim edicijama izdao više svojih radova, od kojih neke posvećene glagoljici (opširnije vidi SPINCIC, str. 89—91).

37 Evo završetka te pjesme na hrvatskom jeziku: Ciril, Metod ta braća solunska — Svjetlom vjere njega obasjaše, — A sa vjerom divno osvetiše — Milo slovo domaćeg jezika. — Slava Tebi, Ivan Papa osmi, — Što si začo misal plemenitu, — Slava Tebi, Lave trinaesti, — Što si širom vasionie svieta — Neumrlu braću razglasio, — A Slavjanom krepko naglasio: — Da sjate se svi u jedno stado — Jedno stado pod jednim Pastirom, — Rimskim Papom čvrstim Crkve stupom!

38 Do transkripcije glagoljskog misala na latinicu došlo je tek god. 1927. u redakciji češkog slavista dra Josipa Vajsa s kojom hrvatski glagoljaši nisu bili zadovoljni (usp. BS, 1928, br. 4, str. 526—529). Transkribirani misal bio je tiskan u Vatikanskoj poliglotskoj tiskari u 3000 primjeraka: u želji da bi se glagoljsko bogoslužje što većma raširilo među Hrvatima. Transkripcija je bila oduševljeno primljena, jer su se prijatelji glagoljice ponadali »da će u nedalekoj budućnosti čitava katolička Jugoslavija prigrliti ovaj Ciril-Metodov amanet, koji je naše Primorje za čitav jedan milenij vjerno i časno čuvalo.« (Don Frane Bulić — prema Fr. Ivanišević, Pobjeda glagoljice kroz tisućljetnu borbu, Split 1929). Međutim, ta transkripcija pokazala je kako je Parčić imao pravo kad je nastupio protiv transkripcije izjavljujući da ona neće nimalo doprinijeti širenju glagoljice (vidi bilj. 39).

39 Štampano također i u posebnoj knjižici.

čić je za »našu starinu — našu svetinju«, kako je pisao, za »glagoljska« slova i jezik, kako je to bilo kroz šest vjekova u neprekidnoj porabi. U tom nastojanju pomaže ga i njegov redovnički subrat o. Stjepan Ivančić⁴⁰ branecí njegovo stanovište protiv Ivana Danila. Transkripciji glagoljskog misala protivili su se i poznati naši slavisti Ivan Milčetić⁴¹ i Vatroslav Jagić,⁴² a ako to već mora biti, oni su za transkripciju na ćirilicu.

Stoga se sve više osjećala nestašica glagoljskog misala, te je zbog toga Parčić i dalje neumorno radio oko misala, tako da je već god. 1882. mogao napisati da je glagoljski misal »mal da ne gotov u rukopisu«. ⁴³ Rad na proučavanju starih glagoljskih kodeksa, koji je započeo već kao mladi bogoslov u suradnji s Ivanom Brčićem i kasnije nastavio u Zadru i Glavotoku, koji je obilovao glagoljskim rukopisima te je imao i jedan itisak prvog tiskanog misala (1480),⁴⁴ nastavio je sa svim žarom i u Rimu proučavajući najstarije kodekse u vatikanskoj knjižnici. Godine 1877. bio je cijeli misal već gotov u rukopisu i pregledan od crkvenih vlasti te nije trebalo drugo nego da ide u tisak.

Uza sve to do tiskanja glagoljskog misala nije dolazilo. Trebalo je čekati povoljan politički čas. Radi boljeg razumijevanja same stvari smatram korisnim reći ovdje nešto i o toj poteškoći, i to ne malo. Premda je okružnica »Grande munus« pobudila Slavene na nov, krepčiji život i posadila klicu velikih budućih događaja u pogledu crkvenom, političkom i prosvjetnom,⁴⁵ ipak nije imala onog odjeka i rezultata koji su se možda očekivali među istočnim Slavenima. Tomu je osobito mnogo skrivila i austrijska diplomacija koja se bojala slaveno-filstva, pa tako i na crkveno-liturgijskom polju — pitanja glagoljice. Austro-ugarska monarhija u okviru trojnog saveza (Njemačka, Austrija i Italija) imala je dužnost da na svom teritoriju suzbije svaki pokret koji bi odisao sveslavenskim duhom. S tim u vezi austrijska diplomacija protivila se i širenju glagoljske liturgije među austrijskim Slavenima, pa prema tome i među Hrvatima gdje je ona već vjekovima bila u porabi. Za ilustraciju toga evo par slučajeva.

Kad je don Frane Bulić, kao ravnatelj gimnazije u Zadru, dozvolio svećenicima Franji Ivaniševiću i Baru Popariću da pred đacima služe glagoljsku misu, bio je od ministarstva za bogoštovlje i nastavu u Beču pozvan na odgovornost zbog tobožnje jugoslavenske agitacije (Südslavische Agitation). — Poznato je također kako je car Franjo Josip pozvao u Beč novoimenovanog splitskog biskupa Filipa Nakića »i naredio mu, neka se više prestane s tom glagolicom, koja otvara put ruskom panslavizmu« (potcrtao M. B.). To će potvrditi i zadarski nadbis-

40 O. Stjepan Ivančić rodio se u Cresu god. 1851, a umro u Zadru 8. IV 1925. Franjevac trećoredac. Živio je najviše u Zadru. Napisao je ove rasprave: »Poraba glagoljice kod redovnika trećega reda sv. Franje u Dalmaciji, Istri i na Kvarnerskim otocima«, Zadar 1887.; Povjestne crte o samostanskom III redu Sv. O. Franje«, Zadar 1910.; »Nešto o hrvatsko-glagoljskim piscima samostanskih trećoredaca«, Zadar 1911.; »Pitanje Sv. Jeronima Slavenskoga u Rimu u vidu povijesti i prava«, na talijanskom u Rimu 1901. i dr. Inače poznat kao govornik.

41 Vienac 1883, br. 16—18 (prema VJ. ŠTEFANIĆU, Staroslavenska akademija u Krku (1902—1927), Zagreb 1944. u Croatia sacra).

42 Spomeni moga života, II, 71; (J. VAJS, Nekoliko bilježaka o izdanju glag. misala latinicom, Sveta Cecilija XVIII (1924), str. 173. (Isto).

43 Uspor. BONEFAČIĆ, str. 21.

44 Uspor. MISAL 1483, pretisak Zagreb 1971, Izdanje Izdavačkog poduzeća Liber.

45 I. PRODAN, Uspomene, X. Borba za glagolicu, I. dio: Povijest glagolice i njeni izvori,

kup dr Josip Rajčević na sastanku dalmatinskih biskupa god. 1899. u pitanju glagoljice. Rajčević, koji je bio za ukidanje glagoljice, rekao je na tom sastanku: »Gospodo i braćo, moram vam izjaviti da ovo nije samo moja želja nego i želja našeg vladara u Beču cara Franje Josipa, koji mi je to osobitom preporukom stavio na srce.«⁴⁶ U tom smislu nastojala je austrijska diplomacija djelovati i na Sv. Stolicu kod koje je sve poduzimala da ne dođe do tiskanja novog glagoljskog misala.

Ovakva austrijska politika veoma je godila i išla u prilog dalmatinskim i istarskim Talijanima i talijanašima (iredentistima) kojima je staroslavensko bogoslužje u primorskim i dalmatinskim hrvatskim krajevima bilo trn u oku te su u vezi s time i oni kod Sv. Stolice bilo izravno bilo preko talijanske vlade u Rimu (što je bilo u skladu s trojnim savezom Njemačka, Italija i Austrija) poduzimale razne korake protiv upotrebe i širenja glagoljskog bogoslužja.⁴⁷

Problem tiskanja glagoljskog misala riješit će tek konkordat od 18. kolovoza 1886. sklopljen između Sv. Stolice i Crne Gore, koji je bio uspjeh politike inagurirane enciklikom »Grande munus«. Prema tom konkordatu za nekoliko tisuća katolika u barskoj nadbiskupiji bilo je uvedeno staroslavensko bogoslužje. Prema istom konkordatu morala je Propaganda tiskati liturgijske knjige (misal i drugo), ali isključivo za Crnu Goru i to ćirilicom (građanskom). Međutim, na sreću hrvatskih glagoljaša, ruska diplomacija, nezadovoljna konkordatom, nije bila sporazumna da bi se katoličke obredne knjige za Crnogorce tiskale ćirilicom. Poradi toga crnogorski knez zamoli Sv. Stolicu preko barskog nadbiskupa o. Šimuna Milinovića, koji je tada bio u Rimu, neka se ćirilica zamijeni drugim pismom, tj. glagoljicom.⁴⁸ Stoga se sada tiskanje glagoljskog misala formalno požurivalo zbog potreba barske nadbiskupije, a stvarno su ga najviše očekivali hrvatski glagoljaši.

Sav posao i brigu oko izdavanja novog glagoljskog misala povjeri Sv. Stolica kanoniku Dragutinu Parčiću kao stručnjaku i jedino pozvanom za ovaj posao. Parčić s veseljem primi nalog ne strašeći se ni rada ni poteškoća kojih je bio dobro svjestan i na koje je računao. Međutim, još je nešto nedostajalo. Bila su to nova glagoljska slova, jer ona koja je imala Propagandina tiskara nisu više odgovarala zbog starosti i trošnosti. Trebalo je, dakle, najprije lijevati nova glagoljska slova. I to će Parčić kao stari tiskar i stručnjak sam urediti. U tome će mu pomoći iskustva iz njegove tiskare u Glavotoku za koju je sam izrađivao latinska i glagoljska slova u svojoj radionici. Stoga je sam priredio nova slova i matrice za lijevanje slova te je radio pokuse u svom stanu, što mu je, dakako, uzelo mnogo vremena a na žalost zbog ljudske zlobe

Zadar 1900, str. 192.

⁴⁶ Uspor. FR. IVANIŠEVIĆ, n. dj. u bilj. 38, str. 32 i 42.

⁴⁷ Poznate su žestoke i žučljive borbe talijanaša u našim krajevima protiv slavenskog bogoslužja, kao i odlučna i dokumentirana obrana prijatelja glagoljice (biskup Mahnić, dr. Franjo Volarić, o čemu svjedoče čitavi plikovi pod imenom »Glagolita« u biskupskom Ordinarijatu u Krku; don I. Prodan i dr. (Zanimljivo je za ovo i ono što čitamo u BS, XLII (1972), br. 2—3, str. 247, što o. Petar Vlašić piše u vezi sa svojim Evandelistarom koji je započeo god. 1914, kako je taj pothvat morao ostati u tajnosti da ga talijanaši ne spriječe kao što je austrijska vlada dala spaliti čitavo Milinovićevo izdanje glagoljskog misala (riječ je zapravo o Parčićevu misalu!).

⁴⁸ S time u vezi pisao je dr I. Crnčić jednom svom prijatelju u pismu od 24. XI 1890.: »Držim da znate, da tištu u Propagandi misal po slovensku za Crnu Goru; ali ni ćirilicom ni mladom ni starom nego glagoljicom. Predomislili su se... Morali su se predomisliti... Parčić govori da za to tiskanje, trebaju najmanje dvije godine! I samo 300 istisak da tištu toga. Valjda da diplomacija naredila da samo toliko.« U drugom pismu od 22. XII 1890. piše isti: »Ni 300 da ne štampaju onoga, nego samo 250! Premaže ter premaže neprijatelj...«

donijelo i mnogo neugodnosti, jer je bio lažno optužen da krivotvori dukate te je zbog toga imao okapanja s talijanskim vlastima.⁴⁹

Napokon, kad su bile obavljene i sve tehničke pripreme i gotova slova, započelo se polovicom god. 1890. slaganjem toliko očekivanog glagoljskog misala u hrvatskoj redakciji. Parčić se ozbiljno prihvatio posla te je rijetkom ustrajnošću vodio i nadzirao sav posao oko tiskanja misala od početka do kraja te je poradi toga živio više u tiskari Propagande nego u svom stanu. I tako je nakon pune tri godine napornog i ustrajnog rada, tj. godine 1893, glagoljski misal bio konačno dotiskan i u proljeće iste godine razaslan hrvatskim biskupijama koje su ga tako željno očekivale. Svi su bili zadovoljni. Slova su bila lijepa, čitljiva i za oko ugodna, bez kratica, tisak jasan. Izdanje ovog glagoljskog misala u redakciji Dragutina A. Parčića bilo je osobito značajno jer je u njemu Parčić napustio ruskoslavensku redakciju, što ju je bio uveo u hrvatsku glagoljsku liturgiju Rafael Levaković misalom od god. 1631, i vratio u hrvatske crkve starohrvatsku redakciju crkvenoslavenskog jezika, kako se nalazi u najstarijim glagoljskim knjigama i kodeksima.⁵⁰

Stoga je sva nepristrana hrvatska kulturna javnost, a posebno ljubitelji glagoljice, oduševljeno pozdravila Parčićevo izdanje novog glagoljskog misala i vrlo se pohvalno izrazila o prijevodu i opremi misala. Najpovoljnije se o njemu izrazio Vatroslav Jagić, prvak slavističke znanosti, u svojem Arhivu.⁵¹ U svom osvrtu među ostalim kaže kako je napredak u poznavanju staroslavenskog jezika u XIX stoljeću zahtijevao da se ne ponove pogreške starijih izdavačelja misala, Rafaela Levakovića u XVII i Karamana u XVIII stoljeću, nego da se novo izdanje osnuje na predaji dobrih starih rukopisa te najstarijih tiskanih knjiga. To je »skoro s previše znanstvenom metodom«, »mal ne preučeno« učinio Parčić, stoga Jagić u svojoj kritici piše da je ovo novo izdanje »triumf slavenske filologije napram ignoranciji posljednjih dvaju stoljeća, te se imamo s razlogom veseliti ovoj praktičnoj porabi rezultata slavenske filologije«. Hvaleći ovako Parčićevo izdanje misala, Jagić završava: »Dosta je reći, da je redaktor nastojao posvuda savjesno, da crpe iz najboljih izvora...«⁵² I u svojoj velikoj ruski pisanoj »Povijesti slavenske filologije« (Petrograd, 1910, str. 722—723) Jagić s priznanjem ističe Parčićev rad.⁵³

Međutim, prvo izdanje Parčićevog misala, koji je zbog političkih razloga bio tiskan u vrlo ograničenom broju,^{53a} bilo je smjesta raspača-

50 Dr DRAGUTIN KNI EWALD u »Službi Božjoj« (Makarska, 1946, god. IV, br. 4—5, str. 45—60) zagovara još veće približavanje staroslavenskog jezika hrvatskom književnom jeziku. Tu on piše: »Bilo je do sada različitih redakcija staroslavenskog misala. Ne bi li novo izdanje, koje će i onako, s više razloga, biti u skoro vrijeme potrebno, moglo biti priređeno u izrazito hrvatskoj redakciji, koja bi bila nadahnutu današnjim hrvatskim književnim jezikom i njemu toliko bliza da bi je i misnik i vjernici bez teškoća razumjeli.«

51 Archiv für slavische Philologie, Bd XVI, god. 1893.

52 Citirano prema BONEFACIĆ, str. 24—25.

53 Prema VITEZIĆ, str. 44.

49 O tome piše Strossmayer 14. X 1886. Račkomu: »Sada samo još jedno. I Vi ste mislili ko i ja, da je Parčić u Rimu poludio. Moj brate, prevarili smo se i jedan i drugi. Nije Parčić poludio, nego je Frisch pobjesnio i đavolskim oruđem postao. On se sam dići tijem, da je dvije godine vrebao na Parčića i da je noćm ležečki na onu rupu na Parčića pazio. Kad je Parčić dao rupu zatrpati, sam je Frisch došao k Parčiću, da protestuje i da Parčića ukori. Frisch je zbog toga tužio Parčića trojici kardinala i pripravan je — kako veli i piše — zakletvom potvrditi, da je Parčić dukate pravio. Stvar je u Rimu publična i sam Sveti Otac o tomu zna. Kolika sramota za nas! To mi potanko Crnić piše. Frisch stoji u intimnom savezu sa austrijskom ambasadam. Radi se očevidno o tomu, da se taj naš zavod i opet preda u ruke naših protivnika. Frisch je tomu oruđe.« U kasnijoj korespondenciji Strossmayer - Rački nema više ništa o ovome, pa je valjda stvar bila uređena. (Prema Vitezić, str. 46—47.)

53a Vidi bilj. 48.

no jer je bila velika potražnja za njim. (Ništa čudno ako se ima na pameti da se na njega čekalo 152 godine!). Izgleda da Crnu Goru, gdje je prema konkordatu od god. 1886. uvedena staroslavenska liturgija i za koju je prvenstveno tiskan ovaj novi glagoljski misal, nije valjda zapao nijedan primjerak misala, te je stoga trebalo prirediti drugo izdanje Parčićeva misala, i to već god. 1894.

Taj, makar i skromni uspjeh nije bio po volji sve brojnijim neprijateljima hrvatske glagoljice. Teško su podnosili sve veći interes za starohrvatsko bogoslužje među Slavenima (čak i Slovenci i Česi počеше isticati svoje pravo na glagoljanje), a osobito nakon crnogorskog konkordata od god. 1886. Stoga nije čudno što su politički protivnici glagoljice svojim optužbama i anonimnim pismima o tobožnjoj nevaljanosti i čak krivovjernosti Parčićeva misala postigli zapljenu drugog izdanja Parčićevog misala.⁵⁴ Tako je preostali dio neraspućanih primjерака ovog izdanja bio zaplijenjen, te je istodobno naređeno tiskanje trećeg izdanja time da se pri tome uzmu u obzir neki prigovori i dvojbe. Možemo shvatiti kako je sve to strašno djelovalo na samog Parčića! S tim neznatnim ispravcima, koje stručnjaci ne odobriše, izađe iz tiska napokon i treće (zapravo službeno drugo) izdanje Parčićeva misala — tek god. 1905, tj. tri godine nakon smrti Parčićeve.

Tiskanje glagoljskog misala bilo je zapravo Parčićevo životno djelo, plod njegova višegodišnjeg rada u koji je Parčić uložio mnogo truda i vremena i znanja i ustrajnosti i samozataje, a i vlastitog novca. Međutim, on je sve to rado doprinio iz ljubavi prema svetoj hrvatskoj stvari — glagoljici, da je tako spasi od očite propasti zbog nestašice knjiga. Za sav taj dugi i teški i nesebični rad papa Lav XIII, taj veliki i otvoreni prijatelj Slavena i staroslavenskog bogoslužja, koji je također snosio i troškove za tiskanje misala, imenovao je Parčića začasnim komornikom sa zlatnom medaljom.

I na koncu još nešto o drugim liturgijskim izdanjima koje je Parčić priredio ili ostavio u rukopisu. Već god. 1881. bio je u tiskari Propagande tiskan dio glagoljskog misala, tj. Red i Kanon mise s molitvama prije i poslije mise, priređen i pregledan po Parčiću.⁵⁵ Istodobno dok se u tiskari Propagande tiskao cjelokupni glagoljski misal, tiskao se tamo također i mali glagoljski *Mrtvački misal*. Već prije preveo je i za tisak pripremio »Prilog rimskom misalu (od god. 1741.) slovenskim jezikom, v nemže misi sveopščeja za svakojêm mēsta v tretjem čine sv. Frančiska, služeniye održet se«. Taj prilog tiskala je Propaganda god. 1882 (a prema Ivančiću god. 1881), i to troškom Provincije trećoredaca glagoljaša. — Za franjevački III red preveo je na staroslavenski jezik i »Martyrologium« (Mučenikoslovlje) franjevačkog reda koji se u rukopisu nalazi u arhivu Staroslavenske akademije u Krku.

Uz glagoljski misal tiskao je istodobno i glagoljski »*Sacrum convivium*«. Koncem god. 1893. uz glagoljski misal bio je kod Propagande, dozvolom Sv. Stolice, otiskan i hrvatski *Ritual* (obrednik) što ga je Parčić priredio i upotpunio prema starijim izdanjima od god. 1640. i 1827.

⁵⁴ O anonimnim optužbama vidi BONEFACIĆ, str. 26—27.

⁵⁵ Uspor. SPINCIC, str. 93.

Za bolje poznavanje ondašnjih prilika smatram ovdje potrebnim spomenuti, što mi je rečeno o raspačavanju Parčićeva obrednika. Da ga neprijatelji glagoljice i hrvatskog jezika u crkvi ne bi uništili, budući da nisu prezali ni od kakvih mjera, i da bi obrednik sigurno došao u ruke hrvatskih svećenika koji su ga tako željno iščekivali, nisu ga slali poštom, već tajnim putem preko Crne Gore. Stoga je Parčić uz pomoć redovnika trećoredaca u Rimu — pakirane u vreće — poslao obrednike u Crnu Goru, odakle su preko Biskupskog ordinarijata u Kotoru proslijeđeni, isto tako posrednim putem, u hrvatske biskupije. Prema riječima o. Stj. Ivančića, koji je i sam pomagao kod toga, bilo je to vrlo opasno, ali je ipak na koncu sve dobro prošlo. To mi je pripočeo o. Kerubin Sišul TOR u Krku — prema pričanju o. Stjepana Ivančića, koji je bio tada prokurator Reda u Rimu.

Da bi hrvatskim glagoljašima omogućio što bolje razumijevanje liturgijskih tekstova, tj. misala i časoslova, izdao je god. 1894. u vlastitoj nakladi »Mali azbukvar za pravilno i jednolično čitanje glagoljice u novih crkvenih knjigah po hrvatskoj recenziji« (taj je azbukvar izradio I. Broz, a neke dopune dodali su prof. Radetić i Parčić), koji je isto tiskan kod Kongregacije Propagande.⁵⁶ U tu svrhu napisao je na latinskom jeziku i gramatiku staroslavenskog jezika »Gramatica palaeoslavica-latina« i »Rječnik latinsko-glagoljski«, koji su, na žalost, ostali u rukopisu.

Uz izdani glagoljski misal i hrvatski obrednik, posebna Parčićeva preokupacija i najdraža misao bilo mu je tiskanje glagoljskog časoslova koji već preko sto godina nije bio tiskan, a za koji je već godinama skupljao potrebnu građu.⁵⁷ Najprije je za Brčićeve Ulomke sv. Pisma učinio »Appendix« kojim ih je upotpunio sabravši osobito one dijelove što dolaze u liturgijskim knjigama, posebno u vrbničkim misalima (»ex asservatis Verbenici Missalibus«). Zatim je posebice uredio i pripremio »Psalterium« s raznim varijantama. Isto je tako ostavio u rukopisu i »Lectioarium«, tj. homolije, govore svetaca iz brevira od prve nedjelje Došašća do četvrte nedjelje po Duhovima.⁵⁸

Tim svojim stručnim i znanstvenim radom za hrvatsku glagoljicu stekao je Parčić neumrle zasluge, jer ju je u zadnji čas spasio od očite propasti i tako sebi postavio spomenik — aere perennius.⁵⁹

2. PARČIĆ LEKSIKOGRAF

Parčić je također stekao velike zasluge za hrvatsku narodnu stvar kao jezikoslovac i leksikograf, o čemu nam svjedoče njegovi talijansko-hrvatski i hrvatsko-talijanski rječnici koji i danas uživaju glas vrsnih hrvatskih rječnika. Već od djetinjstva pokazivao je Parčić posebni smisao za leksikografski rad. Sam je znao pripovijedati kako je već u nje-mačko-talijanskoj višoj pučkoj školi u Krku bilježio na listiće papira hrvatske riječi i dodavao im talijansko značenje postepeno kako bi ih

⁵⁶ Uspor. VITEZIĆ, str. 44.

⁵⁷ Glagoljski časoslov tiskan je zadnji put kod Propagande u Rimu god. 1771. u redakciji Rabljanina Ivana Petra Gocinića (Galzigna) uz pomoć trećoredskog provincijala o. Antuna Juranića, (Ivančić, str. 141.)

⁵⁸ Uspor. IVANČIĆ, str. 199.

⁵⁹ Podaci uzeti prema navedenoj literaturi u bilj. 1.

čuo.⁶⁰ Dapače, već kao bogoslov (prvih godina bogoslovlja) sastavio je mali talijansko-hrvatski rječnik od oko 120 stranica koji je izdao izdavač Karletzky u Rijeci, od kojega je dobio i 20 forinti u ime honorara.⁶¹

Prije negoli prijedemo na sam leksikografski rad Dragutina Parčića, moramo ovdje reći nešto o političkim prilikama u Dalmaciji i Istri da bismo bolje shvatili značenje te Parčićeve djelatnosti. U Parčićeva doba u Zadru, kao i u ostalim dalmatinskim i istarskim primorskim gradićima, bile su isključivo talijanske škole. I u javnoj upravi uredovalo se talijanski. Stoga nije čudno da se u javnom životu mislilo i govorilo i pisalo talijanski. Dapače, i sami narodni ljudi, pa i sami narodni preporoditelji koji su bili odgojeni u talijanskim školama, nisu bili uvijek vješti svom materinskom jeziku i poznavali su ga tek za potrebu te su se u njemu teško izražavali. Značajno je za to doba da su i sami narodni preporoditelji u Dalmaciji (don Mihovil Pavlinović, dr Mihovil Klaić, a s njima i Vrbničanin dr Dinko Vitezić⁶² i drugi) počeli izdavati svoj narodni list pod imenom »Il Nazionale« (1860) na talijanskom jeziku, koji će tek god. 1862. početi izlaziti u hrvatskom ruhu kao »Narodni list«. Stoga nije čudno da su hrvatski ljudi osjećali potrebu jednog dobrog talijansko-hrvatskog i hrvatsko-talijanskog rječnika kao i zgodnih udžbenika na hrvatskom jeziku za učenje svojeg materinskog — hrvatskog — jezika.

Tu potrebu posebno je osjećao Parčić koji u predgovoru svoga djela »Rječnik ilirsko-talijanski« piše: »Ova i susjedne pokrajine jur odavna osietiše potrebu priručnog rječnika, koji bi usporedio značenje ilirskih s talijanskim riječima, i kog bi mogao svak lahko i cieni nabaviti, i upotriebiti. I u ovih prošastih godinama takva potreba je to jača postala, kad usljed vèrhovnih blagotvornih naredbaha uveden bioše naročito ilirski jezik među ine struke javnog predavanja, da rastućoj omladini pokraj raznovèrstnih naukah omili i materinski jezik, tu ga zaèerli i nauči se viešto u njemu pisanju i govorenju.«⁶³ Konačnu i odlučnu riječ u izdavanju njegova hrvatsko-talijanskog rječnika imala je njegova prva služba. Kao dobar poznavalac hrvatskog jezika bio je Parčić god. 1857. imenovan profesorom hrvatskog jezika na zadarskoj realci gdje je poučavao kroz dvije godine, tj. 1857. i 1858. To vrijeme iskoristio je Parčić da dovrši svoje prvo veće djelo — »Rječnik Ilirsko-Talijanski« prema najnovijim izvorima.⁶⁴

Parčić se, poput svih drugih leksikografa, u svom radu poslužio prije svega onim što je našao u starijim rječnicima, kao što su Mikaljin »Blago jezika slovinskoga« iz god. 1649, zatim rječnikom Della Belle koji je god. 1728. napisao »Dizionario italiano-latino-illirico«, a god.

60 Uspor. BONEFAČIĆ, str. 6.

61 Vidi BONEFAČIĆ, str. 9, bilj. 1.

62 Dr Dinko Vitezić, brat krčkog biskupa Ivana Vitezića, rodio se u Vrbniku 24. VII 1822 (ove godine proslavljena 150. godišnjica njegova rođenja), a umro u Krku 25. XII 1904. Svršivši pravo, službovao je kod financijske prokure u Zadru, gdje s narodnim preporoditeljima osniva list »Il Nazionale«, kasnije »Narodni list«. Na izborima 1873. bio je izabran za narodnog zastupnika u carevinsko vijeće u Beču, te je kao prvi istarski Hrvat kroz 18 godina (do 1891) odlučno branio prava polučane Istre. O svom zastupničkom radu izdao je dvije »Poslanice«. Bio je zatim dugogodišnji predsjednik Družbe sv. Cirila i Metoda za Istru. (Više vidi Zvona, Rijeka, 1972. br. 5, str. 5 — MIHOVIL BOLONIC, O životu i radu dra Dinka Vitezića.)

63 Uspor. Rječnik Ilirsko-Talijanski, Zadar 1858, predgovor (prema VINCE, str. 284).

64 Rječnik Ilirsko-Talijanski, polag najnovijih izvora sastavio ga O. Dragutin A. Parčić, trećeg Reda sv. Frane. — U Zadru, Petar Abelić, knjigar — izdajatelj 1858. — Tisak E. Rezzo, Rijeka.

1785. izašlo u Dubrovniku i drugo prošireno izdanje u dva sveska što ga je priredio Petar Bačić. Parčić se isto tako služio i rječnikom J. Stullija, osobito njegovim »Rječoslozjem slovinsko-italijansko-latin-skim«, tiskanom u Dubrovniku god. 1806. Osim navedenih rječnika pisac spominje u predgovoru i Vukov rječnik koji je u drugom izdanju izašao u Beču (1852). S tim u vezi napisao je o tome o. Ignacije Radić: »Parčić, inače vatreni Ilir, nije imao vremena da se bavi politikom, ali je našao vremena da prekopa Mikaljine i Della Belline rječnike, ne samo već mi nekoji rekoše da obiđe svoj otok Krk i da u šumi njihovih dijalektalnih inačica pronađe novih riječi koje će i moderna hrvatska leksikografija s uspjehom upotrebiti.«⁶⁵

»Da bi svaka rječ imala najbistrije i najprikladnije značenje«, uz starija leksikografska djela, Parčić se obazirao i na noviji leksik koji je bio tada u upotrebi, pa je ekscerpirao i djela suvremenih tadašnjih pisaca. Da bi se njegovim rječnikom mogli korisno poslužiti i zakonodavci i upravni činovnici, unio je u nj i dosta riječi »koje se raznih strukah javnog uredovanja tiču«, te je stoga ekscerpirao »ilirski prevod zakonskog lista«, kao i pravni časopis »Pravdonošu« (god. 1852) i »pravoslovno politički nazivoslovni rječnik«.⁶⁶ Uz to je dodao i slične termine koje su mu i drugi dali, kao riječi »koje mi blagovoljno ukazao vrijedni g. Pretur Antun Bèrčić«, a također koje je i sam povremeno skupio.⁶⁷

Koliko je truda i vremena u to uložio, govori nam sam Parčić u predgovoru svoga rječnika: »Koliko je zamašan i težak posao sastavljanja ilirskog rječnika znat će najbolje oni koji su okolo ovakvog posla radili, i zato uzdam se da će i moj trud, bio on kako mu drago, učea mladež, kojoj je upravo namijenjen, dragovoljni primiti, i njim u učenju i poznavanju jezika materinskoga rado koristiti...«⁶⁸

Upravo nakon deset godina, tj. 1868, izađe u Zadru u izdanju braće Battara i drugi njegov rječnik pod naslovom »Rječnik talijansko-slovin-ski (hrvatski)«, koji je Parčić bio navijestio već u predgovoru prvog dijela rječnika (1858) i koji sam smatra boljim od prvoga. Toliko se, naime, može zaključiti iz Objave o njegovu skorom tiskanju u »Narodnom listu« u Zadru (br. 65, god. 1867), koji pozdravlja novo izdanje rječnika jer će doskočiti »jednoj velikoj nestašici, buduć da novija književnost naša nije još imala takva rječnika«, a osim toga »ovo novo djelo ima biti veoma krasno, toliko u više što se u dotičnom razglasu obećaje da će biti dosta opširnije i savršenije od maloga rječnika iz god. 1858.«⁶⁹

slojevima već također i na riječi znanosti, tehnike, zakonodavstva i sl. koje se moraju naći u jednom modernom rječniku. U ovom rječniku

U predgovoru tog rječnika Parčić ističe kako je osjetio potrebu talijansko-hrvatskog rječnika, jer u Dalmaciji, Hrvatskoj i Istri i mladež i ljudi u javnim službama imaju isključivo talijansku kulturu, a ipak su prisiljeni da govore jezikom većine (tj. hrvatski). I u ovom

65 Uspor. RADIĆ, str. 8. — Isto mi pripovijedao i o. Kerubin Sišul TOR u Krku po pričanju o. Stjepana Ivančića (v. bilj. 40).

66 Prema VINCE, str. 285, bilj. 32.

67 Isto, str. 285.

68 Parčić, Rječnik Ilirsko-talijanski, predgovor (prema Vince, str. 286).

69 Prema VINCE, str. 289.

rječniku obazirao se ne samo na riječi koje se nalaze u širim narodnim uz same riječi nalaze se i brojne fraze i izričaji koji su različiti u različitim jezicima. Uz druge izvore posebno se poslužio rječnikom Bogoslava Šuleka⁷⁰ koji zauzima prvo mjesto među suvremenim leksikografskim radovima.⁷¹

U ovom novom izdanju, koje je koncipirao prema talijansko-hrvatskom, mnogo je toga dodao i ispravio ono što je krivo shvatio i napisao u prvom izdanju od god. 1858. Dopunio ga je riječima i izrazima »koji se pisanjem i obćenjem svagdano iz narodnoga blaga razvijaju, u koliko sam ih sâm posakupiti ili uz prijateljsku podporu pribaviti mogao.« Posebno se okoristio u više tisuća riječi što mu ih je dao na raspolaganje don Mihovil Pavlinović iz svoje zbirke »sve većinom prosto-pučkoga izvora, a do sele još ne objelodanjenih«, koje je u rječniku označio kraticom P. Počevši od slova L pa do kraja rječnika upotrijebio je i više primjedaba što mu ih je dao kanonik J. Mrkica. Stoga se Parčić s pravom nada da će sve to »olakotiti učećoj mladeži put k obširnijem poznavanju hrvatskoga jezika«. U rječnik, koji ima 1058 dvostupčanih stranica, unio je također i »Osobna imena mužka i ženska« kao i »Zemljopisna imena«.⁷²

U predgovoru spomenutog drugog dijela — talijansko-ilirskog rječnika (1868) — izdavač naviješta da će u najskorije vrijeme ponovno dati u tisak prvi dio rječnika, tj. Slovinsko-talijanski, ispravljen i povećan. I doista u proljeće 1874. god. izlazi drugo izdanje Parčićeva »*Vocabolario slavo-italiano. Rječnik slovinsko-talijanski.*«⁷³ Ovaj je rječnik doživio i svoje treće ispravljeno i popunjeno izdanje god. 1901. u nakladi »Narodnog lista« u Zadru.⁷⁴ U ovom novom izdanju dodao je petnaest tisuća novih riječi, koje su »izpravnije i savršenije glede jezika«. Ovo veće i znatno opširnije izdanje rječnika bit će sve do pojave Deanovićeve rječnika glavno djelo kojim će se služiti svi oni Hrvati koji su se htjeli upoznati s talijanskim jezikom.⁷⁵

Kad je bio u Rimu, prvi dio svoga boravka u Vječnom gradu posvetio je Parčić priređivanju drugog izdanja talijansko-hrvatskog rječnika koji je izašao u Senju god. 1877, u većem formatu s 932 dvostupačne stranice,⁷⁶ koje je god. 1908. pretiskao nakladnik Hreljanović u Senju tek s promijenjenom naslovnom stranicom. Koliko se upotrebljavao Parčićev rječnik govori nam i činjenica da je isti ovaj rječnik bio tiskan također u Zadru god. 1909. u izdanju Schönfelda, ali s drugom naslovnom stranom.⁷⁷

I na koncu evo još nekoliko mišljenja o Parčićevim rječnicima.⁷⁸ Kad je izašao njegov prvi rječnik (1858), kritičar (u Rivista Dalmata, Zara, 1859, br. 4, str. 33) piše da je Parčićev rječnik bolji od Drobnićeve i Fröhlichova, a uz to korisniji i od većih rječnika kao što je Šulekov

70 O Šulekovim rječnicima uspor. VLADOJE DUKAT, Ivan Trnski i šulekovi rječnici, Rad JAZU, knj. 277, Zagreb 1943.

71 VINCE, str. 289.

72 Uspor. VINCE, str. 290.

73 Rječnik Slovinsko-Talijanski, II. izdanje, priredio za tisak o. Dragutin A. Parčić, treć. Trećeg Reda sv. Frane, Zadar, Tisak i naklada braća Battara, 1874.

74 Vocabolario croato-italiano. — Rječnik hrvatsko-talijanski, Terza edizione corretta ed aumentata, Zara, Tipografia editrice »Narodni list«, 1901.

75 Vince, str. 294.

76 Rječnik talijansko-slovenski (Hrvatski), Senj, 1887, Tisak i naklada H. Husteru.

77 Uspor. VINCE, str. 295, bilj. 45.

78 Donosimo ih prema VINCE, nav. djelo.

koji se upravo doštampavao u Zagrebu.⁷⁹ I Dinko Politeo u svojim »Izabranim člancima« (u Predgovoru), sjećajući se svojih dažkih dana, napominje kako ih je učitelj napućivao da se služe Parčićevim rječnikom.⁸⁰ I priznati hrvatski književnik August Šenoa u »Viencu« (1875, br. 15) na više mjesta poziva se i na Parčićev rječnik, koji je upravo bio izašao, u drugom izdanju kao na autoritet u polemici s nekim R-ić iz Zadra (?) koji je bio napao Šenoin jezik.⁸¹

Evo još nekoliko sudova o Parčićevu leksikografskom radu po kojem je njegovo ime »postalo od najpopularnijih u Dalmaciji i Istri«. Njegovo je ime ne samo »jedno od najpopularnijih, nego je i za narodni preporod, premda se politikom nije bavio, Parčić bio od najzaslužnijih ljudi.«⁸² Zbog rječnika i zbog staroslavenskog misala ostat će Parčiću »vječna uspomena u hrvatskoj knjizi.«⁸³ Njegovi su rječnici »do danas najbolji rječnici za te jezike«,⁸⁴ a od njegova hrvatsko-talijanskog i talijansko-hrvatskog »ni do danas nemamo boljega.«⁸⁵ I drugi pojedini učenjaci (prof. Jean Dayre) i književnici (prof. N. Milićević) zbog Parčićeva leksikografskog bogatstva imali su o njegovu djelu visoko mišljenje.⁸⁶ A i sam prof. M. Deanović u predgovoru svome Talijansko-hrvatskom rječniku iz god. 1942. ističe kako je »naša dobra leksička tradicija omogućila Dragutinu Parčiću da u drugoj polovini prošloga vijeka dade svoj, dosad najbolji talijansko-hrvatski rječnik.«⁸⁷

Da bi profesorima i đacima olakšao učenje hrvatskog jezika uz spomenute rječnike, Parčić je sastavio i pripremio za tisak i gramatiku hrvatskog jezika na talijanskom jeziku koja je bila tiskana god. 1873. pod naslovom »*Grammatica della lingua slava (illirica)*«. ⁸⁸ Ova gramatika bila je u hrvatskoj javnosti vrlo lijepo primljena, a i službeni kritičari (Josip Peričić, profesor u Dubrovniku, i Ante K. Matas, ravnatelj gimnazije u Sinju) najpovoljnije su se o njoj izrazili, te ju je dalmatinska pokrajinska vlada propisala kao školski udžbenik. I zagrebački kanonik Adolf Weber pohvalno se izrazio o knjizi te ju je preporučio bečkoj vladi kao zgodan udžbenik na školsku porabu.⁸⁹ — Kako je naskoro bilo raspačano prvo izdanje ove gramatike, god. 1878. izlazi drugo izdanje (nakon pet godina od prvog izdanja), prošireno i popravljeno,⁹⁰ koje je Parčić priredio u Rimu. Gramatiku je dapače i na francuski jezik preveo J. B. Feuvrier god. 1877.⁹¹

Sve to rječito govori o zaslugama Dragutina Parčića za našu narodnu hrvatsku stvar i za hrvatsku književnost.

79 Uspor. VINCE, str. 287.

80 Isto, str. 288.

81 Isto, str. 294.

82 Prava hrvatska misao, 1903, br. 2, str. 72 (Vince, str. 296).

83 Hrvatska kruna, 1903, br. 2 (Isto, str. 296).

84 Pučka prosvjeta, 1932, br. 7, str. 159 (Isto).

85 M. ROJNIC, Stogodišnjica rođenja D. Parčića, Istra, 1923, br. 21 (Isto).

86 Uspor. VINCE, str. 296 i bilj. 53.

87 M. DEANOVIĆ, Talijansko-hrvatski rječnik, Zagreb, 1942, str. 10—11 (Vince, 296).

88 Gramatica della lingua slava (illirica) compilata da P. Carlo A. Parčić del III. Ord. di S. Franc. Zara. Spiridione Artale, Ed. Libr. 1873. tipi fratt. Battara.

89 Svoj izvještaj bečkoj vladi završio je A. Weber ovim riječima: »Napokon pisac se osobito odlikuje kratkoćom i točnošću pravilah, preglednošću gradiva i jasnoćom sloga, po čem mu djelovanje postaje shodno za školsku porabu.«

90 Gramatica della lingua slava ... Seconda Ed. notevolmente accresciuta ed emendata secondo i piani d'insegnamento, Zara. Spirid. Artale 1878.

91 Grammaire de la langue serbo-croate par A. Parčić. Traduction à l'usage des Français contenant des améliorations suggérées par l'auteur, avec une introduction par le Docteur J. B. Fevrier, médecin-maïor en mission au Monténégro, chevalier de la Légion d'honneur ... Paris F. Vieweg, lib Ed. Typ. A. Holzhausen, Vienne 1877.

3. PARČIĆ — PIONIR FOTOGRAFIJE U HRVATSKOJ

Uz navedenu djelatnost Dragutina Parčića kao poznatog jezikoslovca i leksikografa, želim ovdje skrenuti pažnju na još jednu »do sada malo spominjanu i nedovoljno isticanu djelatnost. Riječ je o fotografiji, ili bolje o Parčićevoj pionirskoj aktivnosti na polju fotografije, kojom se, doduše, bavio uz put, ali koja ga ipak po vremenu i po rezultatima stavlja na posebno mjesto u povijesti hrvatske fotografije.«⁹²

Da je, uz drugo, i to bilo Parčiću prirodno, pokazuje nam i ovaj podatak iz njegova djetinjstva. Već kao učenik osnovne škole u Vrbniku, kad je malo poodrastao, znao je ići na brežuljak izvan Vrbnika (Bočina — »pre Brnić«) i tu bi slikao svoje rodno mjesto. Koliko mu je bila prirasla srcu ova djelatnost govori nam sam Parčić. Kad bi se s njime u njegovim starijim godinama »zapodjeo razgovor o fotografiranju, tu bi se pomladio i stao pripovijedati kako je on na Glavotoku fotografirao sam sebe. Valja znati da fotografske ploče nijesu bile u prvom početku onako osjetljive kao danas, pa je onda razumljivo da je i naš pokojnik (tj. Parčić, op. M. B.) mogao mukom sâm sebe fotografirati...«⁹³

Ta je njegova djelatnost tek uz put bila spomenuta u njegovom prvom životopisu od god. 1903.⁹⁴ To će učiniti i pisac ovih redaka u svojem radu god. 1965. uz dodatak da se u njegovoj ostavštini kod Biskupskog ordinarijata u Krku nalazi mnoštvo svakojakih fotografija, kao i tri omanje snimke pomrčine sunca iz god. 1861.⁹⁵ I baš ovaj podatak uočio je dr Ivan Bach, znanstveni savjetnik Muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu, i to će dati povoda istom Muzeju da se zainteresira za Parčićevu fotografsku zbirku i da je temeljito i sistematski pregleda i prouči.⁹⁶

Nakon toga je god. 1969. Muzej za umjetnost i obrt pristupio proučavanju Parčićeve fotografske djelatnosti na temelju sačuvane njegove fotografske ostavštine u Krku i kod Provincijalata franjevac trećoredaca u Zagrebu. Zbirka u Krku broji 89 primjeraka, a ona u Zagrebu 16 (u posebnom albumu). Studij ove Parčićeve djelatnosti bio je povjeren Nadi Grčević, magistru-historičaru fotografije u Hrvatskoj, koja je rezultat svojih istraživanja objavila u spomenutom prikazu i iz kojeg ovdje donosimo nekoliko bitnijih podataka za informaciju naših čitalaca.⁹⁷

1. Prva njegova fotografija (od koje je sačuvan i negativ) snimljena je u Prvić-Luci kod Šibenika god. 1859, kako to svjedoči i zapis na poleđini: »Dalla Finestra dell'Offizio di Provichio a Ponente-Maestro, 1859.«

2. Parčića su prvenstveno zanimali ljudi i zato najveći dio njegovih sačuvanih fotografija sačinjavaju pojedinačni portreti (redovnika, svećenika i drugih), kao i grupne fotografije (bogoslava kod stola, učenika

92 NADA GRČEVIĆ, Fotografska ostavština Dragutina Parčića, Poseban otisak »Radova Instituta JAZU u Zadru«, sv. 19, Zadar 1972, str. 373—392.

93 Naša sloga, 1903, (uvodnik, citirano), br. 2 od 8. I.

94 BONEFACIĆ, str. 7 i 10.

95 BOLONIC, str. 19.

96 Uspor. Korespondencija: Muzej za umjetnost i obrt — Biskupski Ordinarijat u Krku god. 1969.; FEDOR MOACANIN, Fotografska ostavština Dragutina Parčića, Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, XIX, Zagreb 1970, br. 1—2, str. 37—38.

97 Uspor. i MIHOVIĆ BOLONIC, Pionir fotografije — svećenik Dragutin A. Parčić bio je pionir fotografije u Hrvatskoj, Zvona IX, Rijeka 1971, br. 2, str. 7.

s nastavnikom i dr.). Poslije ljudi, Parčića su posebno zanimala ona mjesta gdje je živio i službovao. Stoga među njegovim slikama ima dosta pejzaža i veduta iz Prvić-Luke, Zadra, Preka (i Školjića) i samo jedna slika s otoka Krka, i to panorama grada Krka iz god. 1864.

Uz to su Parčića privlačili i razni kulturni i arhitektonski spomenici, kao što su npr. spomenici u Zadru: zgrada Gradske straže (sadašnji Etnografski odjel Narodnog muzeja), Kopnena vrata (Porta terra ferma), kada je još most spajao grad s kopnom, crkva Gospe od Zdravlja, zadarski krovovi s gornjim dijelom pročelja crkve sv. Štošije i toranj sv. Ilije, toranj sv. Simuna, Bablja kula i dr. Parčićeve fotografije ove vrste treba vrednovati i kao kulturno-povijesne dokumente, osobito snimke zadarskih arhitektonskih spomenika i panorame dijelova grada koji su uslijed razaranja u ratu ili kasnijih dogradnji danas poprimili drugačiji izgled.

3. Parčić se kod fotografiranja služio teleskopom i mikroskopom. Tako se služio teleskopom pri snimanju pomrčine sunca u Zadru god. 1861. Teleskopom je snimao i objekte na zemlji, kao npr. skupine kuća u Preku (1862). Mikroskopom je snimio igličastu kristalizaciju otopine neke soli u kapi vode, kao i buhu.

S time u vezi piše N. Grčević: »...Meni se ipak čini da je Parčića prvenstveno interesirao eksperiment pa bilo to na kojem području fotografije od snimke čovjeka, preko pejzaža do znanstvenog dokumenta. U tom mišljenju učvršćuje me i činjenica da je Dragutin Parčić, istaknuti učenjak na području filologije, među ostalim amaterski proučavao botaniku, zoologiju i fiziku, pa ga je njegova radoznala priroda tjerala da i na području fotografije prodre u sve njezine tajne.

Sačuvani Parčićevi radovi pokazuju neobično širok dijapazon interesa prema gotovo svim tada poznatim područjima fotografije. U relativno malom broju sačuvanih primjeraka nailazimo, uz ostalo, na fotografije pomoću mikroskopa i teleskopa, stereo-snimke, sastavljene široke panorame, tonirane i kolorirane fotografije, reprodukcije itd., da i ne spominjemo ponovno eksperimente s fotografskim materijalom koji idu čak do upotrebe pozitivnog papira za negativski postupak i obratno.«⁹⁸

4. Što se pak tehnike tiče da navedemo još i ovo. U svom fotografskom radu Parčić se služio najviše papir-negativom, što nam dokazuje 17 sačuvanih papir-negativa, a tek manje pomoću negativa na staklenoj ploči. Kako je već početkom šezdesetih godina prošlog stoljeća savršenija tehnika negativa na staklenim pločama istisnula stariji postupak, sačuvani papir-negativi danas su već postali prava rijetkost i to ne samo u Jugoslaviji već također i u svijetu.⁹⁹

Ovaj prikaz o pionirskom fotografskom radu Dragutina Parčića izvršit ćemo stručnim mišljenjem Nade Grčević: »Kao amatera, moramo Parčića uvrstiti među one rijetke naše pojedince koji su, zagolicani novim izumom, osjetili potrebu da to otkriće ne samo savladaju nego možda i unaprijede. Prije Parčića u Hrvatskoj znamo zapravo još samo za slikara N. Novakovića, koji je prema Kukuljevićevu podatku već god.

⁹⁸ GRČEVIĆ, str. 380.

⁹⁹ Isto, str. 378, 381. — U cijeloj Jugoslaviji su iz tog vremena sačuvani papir-negativi samo srpskog slikara Anastasa Jovanovića.

1840. snimio dagerotipije zagrebačke okolice¹⁰⁰ i od kojega, na žalost, nemamo pisanih podataka, ali postoje sačuvane signirane fotografije.¹⁰¹

Na kraju treba reći da Parčićeva fotografska ostavština ne pruža dovoljno podataka za bilo kakvu pozitivnu usporedbu s vodećim ličnostima svjetske fotografije onog vremena. Ipak, gledano u internacionalnim mjerilima, njegovi radovi čine nam se interesantnima zbog relativno velikog broja sačuvanih papir-negativa, koji su, kako smo već prije naglasili, danas postali pravi rariteti.

U nacionalnim okvirima pojava Dragutina Parčića značajna je zbog njegova amaterskog i eksperimentatorskog pristupa fotografiji, koji ga je, za razliku od naših profesionalnih fotografa, već vrlo rano doveo na najšira područja fotografije. Njegova svestranost na fotografskom polju nije bila premašena ni do kraja XIX stoljeća, a za njegove radove možemo slobodno reći da uz snimke G. Draškovića spadaju među najranije sačuvane fotografije jednog autora hrvatskog imena.¹⁰²

4. OSTALA PARČICEVA ZANIMANJA

Uz dosad navedeno, Parčić se bavio i mnogim drugim nuz-zanimanjima i umijećima. Taj pomalo enciklopedijski duh pokazivao je već u pučkoj školi u Vrbniku gdje je nožićem »izrezivao iz drva slova, mazao ih mastilom i kušao tiskati najprije svoje ime, a onda pojedine stavke iz školskih knjiga. Kasnije, kad je malo podrastao, išao bi izvan Vrbnika 'pre brnic' i tu bi slikao svoje rodno mjesto.«¹⁰³ Zatim u gimnaziji, gdje je bio jedan od najboljih đaka, pokazivao je posebnu ljubav za prirodu i prirodne znanosti (prirodopis, botaniku, fiziku...), a počelo ga već tada zanimati i slikanje, kasnije fotografija, te fizikalni pokusi (telefon i dr.) i tipografija. Kasnije će se okušati i u pjesništvu. Ovim raznim umijećima baviti će se Parčić kroz cijeli svoj život i kao đak u Zadru i kao redovnik u samostanu na Školjiću (kraj Zadra), Zadru, Krku i Glavotoku, a isto tako i u Rimu. S time u vezi piše njegov životopisac: »U jednu riječ, razumio se on u sve po malo, samo nije nikada bio govornik ni pjevač.«¹⁰⁴

Evo, još samo nešto o tome.¹⁰⁵ Parčić je gajio posebnu ljubav za *bilinstvo i životinjski svijet*, kako to svjedoče njegov lijepi herbarij i zbirka raznih leptira, kukaca, morskih puževa i pužića i dr. I *geografija* ga je zanimala te se i danas u Trećoredskom samostanu u Krku može vidjeti velika karta otoka Krka (veličine 2.50 x 2 m) koju je Parčić izradio u mjerilu 1:20.000. Posebno ga veselila *astronomija* te bi za vedrih večeri promatrao zvjezdano nebo označujući razna zvijezda, planete prema nekom zvjezdanom kalendaru. I sunčani satovi u samostanima u Krku i Glavotoku njegovo su djelo.

Za ručne radove i *fizičke pokuse*, osobito za izradu slova, imao je Parčić posebnu radionicu, najprije u Glavotoku, koju će god. 1876. ponijeti sa sobom u Rim. U njegovoj sobi u Rimu (koja je bila ujedno i radionica) pisaći stol bio je pun svakojakih glagoljskih kodeksa, ruko-

100 I. KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, Slovník umjetnikah hrvatskih, Zagreb, 1858.

101 U Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu.

102 GRČEVIĆ, str. 380—381.

103 Vidi bilj. 93.

104 BONEFACIĆ, str. 7.

105 Opširnije o tome vidi BONEFACIĆ i BOLONIC.

pisa i knjiga, a bio je tu i pisajući stroj. Na zidovima su visjeli satovi svake vrste. U sobi je bio slagarski stroj s ručnom tiskarom i raznovrsnim slovima: glagoljskim, ćirilskim i latinskim, brzovjav, telefon, fotografski aparat itd.

I *slikarstvo*, kojim je pobudio pažnju već u pučkoj školi, bit će mu i u kasnijem njegovu životu ugodno zanimanje, kako nam svjedoče neke njegove slike. I na *pjesničkom polju* okušao je Parčić svoje sposobnosti ostavivši nam manju zbirku pjesama (u rukopisu): *Parčić, Poemata* — na talijanskom, latinskom i grčkom, koje potječu iz njegovih dačkih dana. Zatim ima nekoliko prigodnih pjesama iz god. 1870, 1880 (prigodom ustoličenja krčkog biskupa Fr. Feretića, rodom iz Vrbnika), 1881 (povodom hodočašća u Rim), 1888 (Lavu XIII), kao i razni soneti prigodom mladih misa nekih redovnika koje je tiskao u svojoj tiskari u Glavotoku i dr. U njegovoj ostavštini nalazi se i prijevod prvog pjevanja Danteove »La Divina Commedia« koji je preveo (»ponašio za pokus«) prigodom mlade mise o. Stjepana Ivančića god 1875. Taj prijevod popratilo je komentarom i tiskao ga u vlastitoj tiskari u Glavotoku pod naslovom »Iz mudropojke«.

Posebnu pak pažnju zaslužuje njegova *tiskara* »Serafinski tisak« u Glavotoku. Raspolagala je latinskim i glagoljskim slovima koja je Parčić sam izrađivao. U njoj je tiskao već spomenutu Mudropojku, mali molitvenik za puk »Kršćanska savršenost«, »Obrednik za Veliko Prošćenje«, svoje razne sonete i drugo.¹⁰⁶

Završavajući ovaj kratki prikaz o životu i radu Dragutina A. Parčića, možemo zaključiti da je Parčić uistinu bio čovjek pun inicijativnog i produktivnog duha, veoma marljiv, neumoran i ustrajan u svom radu.¹⁰⁷ To nam potvrđuje, uz njegov znanstveni leksikografski i jezikoslovni rad, i njegova fotografska djelatnost i njegov »Serafinski tisak« u Glavotoku, kao i njegov svestrani i enciklopedijski rad. Da je Parčić živio u kojem kulturnom i znanstvenom centru i u drugim prilikama koje bi mu omogućile da još više razvije svoje talente i da se još bolje posveti isključivo znanstvenom radu, bio bi još više učinio za svoj narod.

Međutim, i ono što je učinio dostatno je da Parčićevo ime bude posebno istaknuto u kulturnoj povijesti našeg hrvatskog naroda. Stoga je s pravom i zaslužno njegovo ime zabilježeno i u našim leksikografskim izdanjima kao što su: Znameniti i zaslužni Hrvati, Stanojevićeva Narodna Enciklopedija, Enciklopedija Jugoslavije i Enciklopedija Leksikografskog zavoda!

Parčić zaslužuje da njegovo ime zauzme dostojno mjesto i u katoličkoj literaturi!

¹⁰⁶ Opširnije o tome vidi M. BOLONIC, Parčićeva tiskara u Glavotoku, str. 20—27.

¹⁰⁷ Nakon svega toga može se zaključiti kako su neutemeljene riječi biskupa Strossmayera o Parčiću (vidi bilj. 22).